

GESCHIEDENIS VAN CLINGENDAEL IN KORT BESTEK

Joost S.H. Gieskes

Inleiding

Over de geschiedenis van Clingendael is veel gepubliceerd - zie alleen al de geraadpleegde bronnen - maar een chronologisch overzicht ontbreekt en in dateringen blijken her en der nogal wat fouten voor te komen. Dit zorgvuldig samengestelde overzicht, dat als een nuttig naslagwerk kan dienen, geeft een in jaartallen zo correct mogelijke weergave. Omwille van de overzichtelijkheid is het taalgebruik beknopt gehouden.

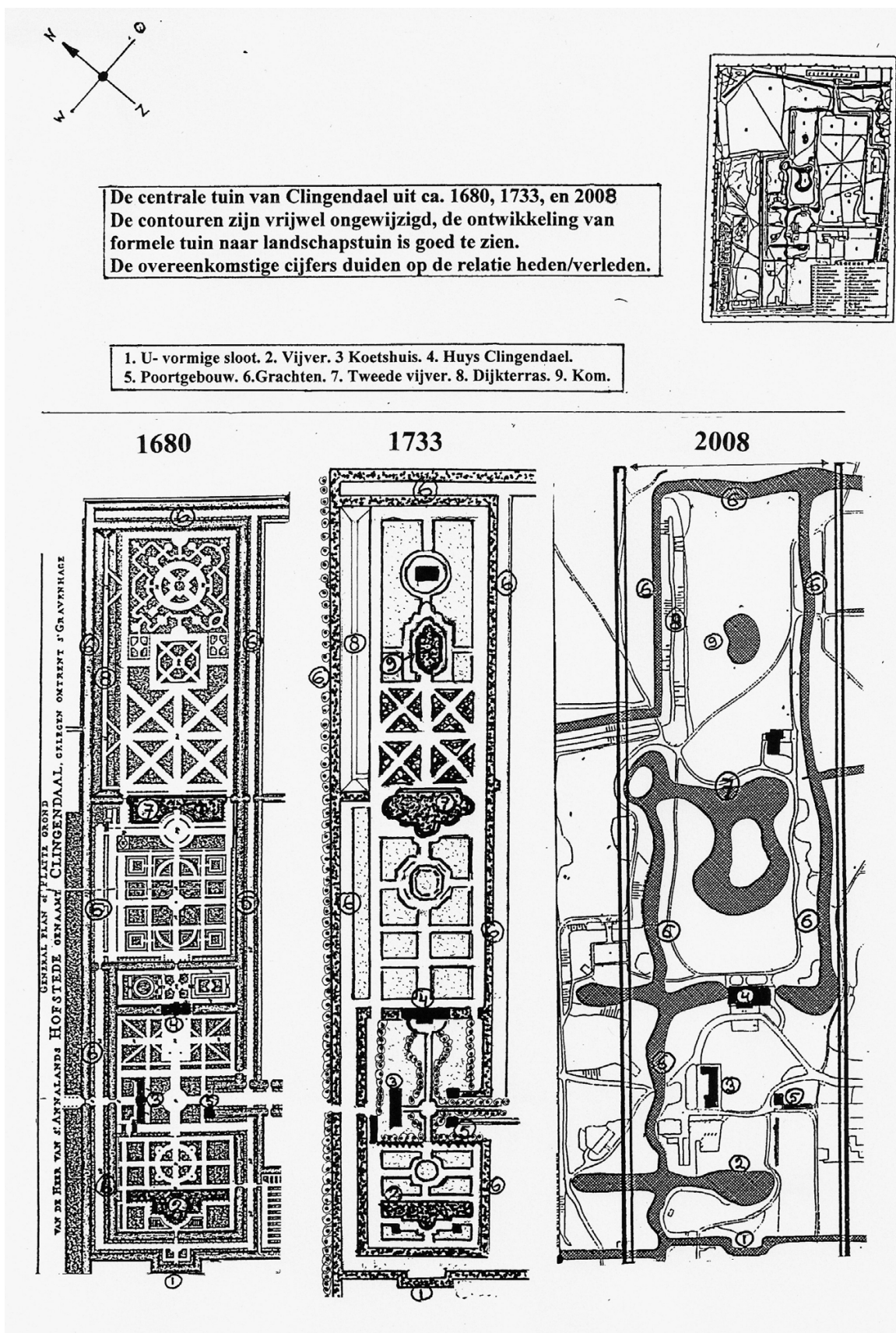
Overgang van de eigendom van het landgoed Clingendael via vererving en verkoop

Periode: ca. 1600 - 2008

Dit chronologisch overzicht gebruikt de eigendomsgeschiedenis als leidraad. Significante gebeurtenissen aangaande het landgoed, de tuinen en het huis worden ten behoeve van de samenhang eveneens vermeld, doch het pretendeert geenszins een compleet beeld te geven.

Jan Doublet, jongere broer van Nicolaas Doublet, die de functie bekleedde van procureur bij de Grote Raad in Mechelen, vestigt zich in Den Haag (de spelling 'Doubleth' wordt eveneens gebruikt). Hij wordt in 1550 procureur bij het Hof van Holland. Zijn zoon Philips (I) Doublet (ca. 1560-1612), woonachtig op het Lange Voorhout, wordt in 1586 benoemd tot het lucratieve ambt van ontvanger - generaal namens de Unie van Utrecht. Hij huwde twee maal en had elf kinderen. De oudste zoon Johan Doublet (1580-1650) volgt zijn vader op als ontvanger - generaal. Hij verwerft de heerlijkheden Sint Annaland (en Moggershil) in Zeeland, waardoor hij - zoals destijds gebruikelijk - met 'heer van Sint Annaland' wordt aangeduid.

Begin van een buitenplaats Johan Doublet erft tevens een hoeve, die zijn vader in

Afb. 1: Kaart van Clingendael, 1680 - 2008

1591 heeft aangekocht en in een strandvlakte ('dal') onder Wassenaar is gelegen, het latere Clingendael.¹

In 1609 wordt een sloot vanaf de Bossloot langs het Haagse Bos naar de hoeve gegraven als transportverbinding met 's-Gravenhage.²

Johan, ongehuwd, staat omstreeks 1640 zijn bezit af aan zijn broer Philips (II) (1590-1660), die daarmee tevens recht heeft op de titel 'heer van Sint Anna-land'.³

Philips II wordt in 1629 ontvanger - generaal van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Hij huwt in 1632 Geertruyd Huygens (1599-1680), zuster van de staatsman en dichter Constantijn Huygens (1596-1687). Philips II was inmiddels een zeer gefortuneerd man en werd 'de rijkste man van het Lange Voorhout' genoemd.

Tussen ca. 1642 en ca. 1660 begint de ontwikkeling van een beperkte geometrische tuin en het grachtensysteem rond de hofstede. Op een kaart uit 1660 is de kern van het hedendaagse Huys Clingendael waar te nemen, toentertijd nog een paviljoen, gebouwd over een watergang. Ook de toegangslaan staat onder de naam 'Doubletslaan' reeds afgebeeld.

De Frans - classicistische tuin

De zoon Philips (III), (1633-1707) erft het buiten [in 1660?]; hij trouwt in datzelfde jaar met Suzanna Huygens (1637-1725), dochter van Constantijn Huygens. Beide families onderhouden hechte banden.

Philips III laat zich op een reis door Frankrijk in 1655 inspireren door het werk van André Le Nôtre, de gebroeders Perrault en prenten van Israel Silvestre, Le Pautre e.a. Voor de verwerving van kennis van tuinen werkt hij nauw samen met zijn zwager Christiaan Huygens (1629-1695), die van 1666 tot 1681 in Parijs woont en daar invloedrijke vrienden heeft. Philips III legt, vrijwel zeker naar eigen ontwerp, tussen 1670 en 1680 de beroemd geworden Frans - classicistische tuin aan in Le Nôtre-stijl, en vergroot het paviljoen met twee vleugels. De naam 'Clingendael' wordt ingevoerd. De bestaande boerderij wordt afgebroken en een nieuwe wordt gebouwd op de positie waar zich thans de negentiende - eeuwse boerderij bevindt. De oorspronkelijke muur ter afsluiting van het erf van de voormalige boerderij is

vrijwel in stand gebleven.

Zoon Philips IV sterft reeds in 1712. Diens zoon Philips V sterft als kind. Door vererving via voornoemde Suzanna Huygens komt Clingendael in 1725 in het bezit van dochter Constantia Th. Doublet, weduwe van generaal der cavalerie Mattheus Hoeufft. De erven Hoeufft verkopen op 8 februari 1727 Clingendael aan mr. Wigbolt Slicher (1694-1744).

Versobering

Tussen 1727 en 1744 worden de tuinen, met behoud van de structuur, naar de inzichten van die tijd ingericht. Een tekening hiervan, gedateerd 1733, bestaat nog. Achter het huis verschijnen vierkante (gras)perken en, niet geheel uit te sluiten, wordt een verhoging ('de Wijnberg') in de centrale as aangelegd. Deze 'Wijnberg' wordt in de bronnen vermeld zonder echter de positie aan te geven. Achterin de tuin wordt een derde vijver met een paviljoen toegevoegd. De zeventiende-eeuwse oranjerie komt op de tekening niet meer voor. Niet vast staat of dat paviljoen ook werkelijk gebouwd is, al bestaat er wel een ruwe schets van. Voor het huis worden een slangenmuur, een moestuin en een boomgaard aangelegd; een deel van de slangenmuur bestaat nog. Aan de rand van de vijver verschijnen twee 'Plaisanterie-huisjes'. Er worden heesters en grote bomen aangeplant. Ook het huis ondergaat wijzigingen. Onder andere wordt een sierlijk klokkentorentje toegevoegd, met een uurwerk en slagklokken, bouwjaar 1729.

Erfgename dochter Elisabeth A. Slicher trouwt met mr. Cornelius A. van Sypesteyn. In 1748 verkoopt het echtpaar het bezit aan mr. Jacob van Half-Wassenaer (1704-1790). De nieuwe eigenaar blijkt spoedig financieel niet in staat te zijn het landgoed te onderhouden, laat staan de tuin in landschapsstijl te veranderen, zoals toen reeds gebruikelijk werd. De schaduw van verval valt over

Tussen ca 1759 en 1765 wordt de scheidingsgracht tussen Clingendael en de heerlijkheid Waalsdorp (eigenaar mr. H.Fagel) gegraven. De gracht met beide oevers behoort tot Clingendael. Deze ruim zevenhonderd meter lange gracht is nog prominent aanwezig als afscheiding tussen de Bosjes van Zanen en de voormalige Golf. Oude grenspaaltjes aan weerszijden gemarkeerd 'W' en 'C' staan er nog. Pas in de twintigste eeuw wordt een verbindingsbrug over de gracht aangelegd. Daarvóór

bestond er een kabelbaantje, waarvan de fundamenteen nog te zien zijn. Achter het huis wordt in de centrale as van de tuin een dubbele rij bomen aangeplant, vermoedelijk doorlopend tot het einde van het tegenwoordige Koeienland. De precieze datum van aanleg van deze dubbele bomenrij is niet bekend. Een gevelde beuk bleek, na telling van de jaarringen, uit omstreeks 1755 te stammen. Dat is dus een ruwe indicatie.

Transformatie naar de landschapsstijl

De dochter van Van Half-Wassenaer, Sophia Maria (1727-1802), trouwt in 1759 met Arnoldus Joannes van Brien (1735-1804), zoon van Willem van Brien (1697-1770), die eigenaar is van het Amsterdamse handelshuis Willem van Brien & Zoon. Bij het overlijden in 1818 van de zuster van Sophia, Alijdis Jacoba Half-Wassenaar en mede-eigenaar van Clingendael, komt Clingendael in exclusief eigendom van de Van Brienens.

Willem Joseph van Brien (1760-1839) erft Clingendael. Hij verwerft in 1825, samen met zijn zoon Arnold Willem, de titel baron, die in 1835 overerfbaar wordt verklaard. Hij is de grondlegger van de geleidelijke, doch fundamentele, verandering van Clingendael in een tuin in landschapsstijl (vermoedelijk vanaf ca. 1804 naar een ontwerp van J.D.Zocher sr.), waarbij ook een deel van de gronden grenzend aan de voormalige formele tuinen wordt betrokken. Niet bekend is in welke staat Willem Joseph de tuin aantreft. Omstreeks 1830 wordt het huis over de volle breedte naar voren uitgebreid, de gevels worden wit gepleisterd en de vensters voorzien van empire ramen. De ingang wordt bekroond met een nieuw klokkentorentje. Het oorspronkelijke uurwerk uit 1729 met slagklok blijft echter gehandhaafd.

Volgende eigenaren drukken allen hun stempel op het landgoed. In de eerste plaats is dat erfgenaam Arnold Willem (1783-1854), die het huis uitbreidt met een serre en de tuin laat aanpassen door J.D. Zocher jr. Dit maal wordt ook het bos en weidegebied van het landgoed meer dan voorheen bij de aanleg betrokken. Vermoedelijk wordt in die tijd ook het Fazantenbos aangelegd; later is dit herdoopt in Sterrebos.

In 1839 verwerven de Van Brienens de nabij gelegen buitenplaats Oosterbeek.

Daarna volgt als erfgenaam Willem Thierrij ('Diederik') Arnold Maria van Brien (1814-1863) die, zoals hij het noemt, in 1856 in Den Haag 'een huisje' laat bouwen, nu bekend als Hotel des Indes (architect A. Roodenburg). In 1860 deed hij het alweer van de hand. Erfgenaam Arnoud Nicolaas Justinus Maria van Brien (1839-1903) laat onder andere het huis ter rechterzijde vergroten, en een fraaie terras trap aanleggen naar ontwerp van de tuinarchitect L.A. Springer (1855-1940).⁴

Onder Arnouds bewind wordt dicht achter het landhuis het houten gebouwtje 'De Hut' geplaatst. Tevens verrijzen achter het Koetshuis een wasserij en een gebouw (met uurwerk) voor krachtopwekking. Zijn tweede vrouw Maria Louisa O.N. baronesse van Tuyll van Serooskerken overlijdt kort na haar echtgenoot in 1903.

Freule Daisy

Een van de vijf dochters van Arnoud is Marguerite Mary (1871-1939). Freule 'Daisy' blijft ongehuwd en krijgt op wens van haar vader het levenslange vruchtgebruik van Clingendael. Door haar intensieve sociale contacten zowel in Nederland als in Engeland ('*the Edwardians*') krijgt Clingendael weer internationale bekendheid. Bovendien blijkt Freule Daisy bijzonder daadkrachtig: zij sticht onder meer omstreeks 1910 de Japanse Tuin in een deel van het negentiende-eeuwse Sterrebos, en na 1915 naar eigen ontwerp de Hollandse tuin, aanvankelijk 'Dutch garden' geheten. Diverse huisjes voor het personeel, werkplaatsen alsmede een commerciële kwekerij (oprichter Th.Dinn) worden aan het landgoed toegevoegd. Regelmatig bewoont zij de Hut, onder andere ter besparing van stookkosten, maar ook om het landhuis tijdelijk te kunnen verhuren aan diplomaten. Het internationale karakter van Clingendael herleeft! Het landhuis krijgt een soberder karakter, de klokkentoren wordt vervangen, wederom met behoud van uurwerk en klok. Freule Daisy overlijdt op Clingendael op 22 november 1939. Het bezit blijft onverdeeld. Haar familie woont bij het aanbreken van de Tweede Wereldoorlog grotendeels in Engeland. Namens de erven beheert de aangetrouwde familie Michiels van Verduynen het landgoed.⁵

De Tweede Wereldoorlog

Tijdens WO II wordt Clingendael bewoond door de Rijkscommissaris dr. Arthur Seyss-Inquart, die behalve veel bunkers tevens een wachthuisje naast de hoofdingang en een extra woning voor het bewakingspersoneel laat bouwen (Clingendael 12). Hij laat de eenvoudige 'Hut', die voortaan met 'Schäferhaus' wordt aangeduid, voorzien van een rieten dak en naar de schapenweide verplaatsen. Ongeveer de helft van het Duinbos, evenals Koeienland, wordt tegen het einde van de oorlog door de bezetter gekapt ten behoeve van het schootsveld. Tevens wordt een tankgracht gegraven: 'Festung Clingendael'. Na de oorlog worden 'alle' papieren in huis verbrand. ⁶ Enige tijd na het einde van WO II gaan erven op Clingendael wonen.

Een nieuwe eigenaar

Op 13 mei 1952 overlijdt Edgar Michiels van Verduynen, ambassadeur in Londen. Met veel ceremonieel wordt het stoffelijk overschot, begeleid door een ver familielid Michiels van Kessenich overgevlogen naar Nederland en bijgezet in het familiegraf te Wassenaar. De weduwe van Edgar, Henriëtte Elisabeth Michiels van Verduynen geboren Jochems, gaat dan op Clingendael wonen. Wel verkoopt de familie op 16 november 1952 Clingendael aan de N.V.Maatschappij 'Laan van Meerdervoort' (B.W. Schippers), onder beding dat mevrouw Jochems er tot 31 december 1957 zonder huurvergoeding mag blijven wonen. ⁷

B.W. Schippers verkoopt een deel van het landgoed aan de ANWB, tot woede van de gemeente Den Haag, die echter te lang draalde bij de voorgenomen aankoopplannen. Op 23 augustus 1954 besluit de gemeente Den Haag definitief tot aankoop van het landgoed Clingendael. Op 30 september vinden de overdracht en de verdeling van de erfenis plaats. Ten behoeve van betere toegankelijkheid worden nieuwe paden en extra bruggen aangelegd. Vanaf 1979 wordt 't Huys Clingendael gerestaureerd. Ook een rosarium ('geïnspireerd door Petzold') en een klein arboretum worden aan het landgoed toegevoegd. De kwekerij Hoek verdwijnt. Koeienland wordt opnieuw ingeplant, het verlorengedane deel van het Duinbos wordt niet hersteld. 'De Hut' wordt tevens gebruikt als 'Theeschenkerij'.

Het fraaie wasserijhuis wordt afgebroken.

Sedert 1983 houdt het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen domicilie in 't Huys Clingendael. In 1986 wordt een deel van het voorterrein, waar zich vanaf 1946 de barakken bevonden, aan de staat overgedragen om er een marechausseekazerne te bouwen. Het restant van het in de as van het landhuis gelegen voorterrein wordt, onder verplaatsing van de volkstuintjes, als weide voor vee ingericht, met aan één zijde een met bomen omzoomd wandelpad ter vergroting van de recreatieve mogelijkheden.

Omstreeks 1996 komt een concept beheerplan tot stand. De gemeenteraad verwerpt na langdurig beraadslagen en tussentijds inwinnen van een extern advies een daarin vervat voorstel om het terrein aan de voorzijde van het Huys Clingendael te reconstrueren naar de formele tuin van ca. 1680. Besloten wordt tot inrichting 'in de geest van Zocher'. Op 19 april 2001 wordt het Beheerplan Clingendael en Oosterbeek door de gemeente vastgesteld. Tevens wordt daarbij een begeleidingscommissie benoemd, waarin vertegenwoordigers van de Haagse burgerij en de Nederlandse Tuinenstichting een adviserende rol krijgen toebedeeld. In deze commissie komt het definitieve inrichtingsplan tot stand.

Op 7 juli 2003 wordt Clingendael als beschermd rijksmonument aangewezen.

Van 2004 tot en met 2007 vindt de herinrichting van het voorterrein plaats..

Noot: Omstreeks 2000 begint het historisch onderzoek van de Japanse tuin, resulterend in een publicatie in 2005, gevolgd door geleidelijke restauratie van deze bijzondere tuin.

Over de auteur:

Joost Gieskes heeft zich gespecialiseerd in historisch onderzoek van Clingendael en Oosterbeek, waarover hij in 1994 publiceerde. Van de buitenplaatsen Oostduin, Arendsdorp, Marlot, Reigersbergen en Meer en Bos heeft hij zijn kennis verdiept. Op suggestie van Carla Oldenburger heeft hij een diepgaande studie verricht over 'Restauratie, Reconstructie, Conservering en Renovatie' van historische tuinen, daarbij gebruikmakend van Engelse publicaties en inzichten over deze materie. Van deze studie verscheen een publicatie in 'Groen' (1998) en een serie artikelen in het Tuinjournaal van de Nederlandse Tuinenstichting (1999-

200). In 2005 werd een boek van zijn hand uitgegeven getiteld 'De Japanse tuin in Clingendael'. Bij het herstel van deze tuin werkt hij nauw samen met de gemeente Den Haag.

Hij bekleedt functies in de Nederlandse Tuinenstichting. Hij is lid van de Werkgroep Monumentale bomen van de gemeente Den Haag.

Bronnen:

Bezemer-Sellers,V., Clingendael, a Le Nôtre style garden, *Journal of Garden History* Vol.7 no.1, London 1981.

Doorn, M. van, en Vaillant, C., *Clingendael, het huis, de tuinen, de bewoners*, Den Haag 1982.

Gieskes, J.S.H., *De landschappelijke ontwikkeling van Clingendael en Oosterbeek*, Den Haag 1994.

Gieskes, J.S.H. , *De Japanse tuin in Clingendael, Den Haag 2005*

Hardenberg, H., *Het Oude Benoordenhout*, Den Haag 1974, pp. .

Familiearchief Michiels van Kessenich, Regionaal Historisch Centrum Limburg, Maastricht, map ongenummerd.

Nijkamp, J.A., *Natuurlijk Den Haag*, Den Haag 1976, pp..

Scheffer, C., 'Buitenplaatsen', *Jaarboek Monumentenzorg* , Zeist1998, pp.

Sellers-Bezemer,V., 'The Formal Garden of the Estate Clingendael, 1680-1830', *Congresbundel Symposium Werkgroep Achttiende Eeuw*, plaatsnaam 1985, pp. .

Stal, K., *Den Haag in kaart gebracht*, Den Haag 1998, pp..

Strien, T. van en Leer, K. van der, *Hofwijck, het gedicht en de buitenplaats van Constantijn Huygens*, Zutphen 2002, pp. .

Wijsenbeek, Th., *Het Lange Voorhout*, Den Haag 1998, pp..

Handelingen Gemeenteraad Den Haag 1954, pp 891-909, Haags Gemeentearchief.

Nederlands adelsboek, Centraal Bureau voor Genealogie, Den Haag 1954 ('Rode Boekje').

Noten

¹ In de literatuur en op prenten treft men ook 'Klingendaal' en 'Clingendaal' aan.

² Tegenwoordig is dit de singel in de middenberm van de Hart Nibbrigkade

³ Dit laatste wordt genoemd aangezien de literatuur bij de totstandkoming van Clingendael vermeldt: 'de Heer van St.Annalands Hofstede genaamt Clingen daal'. Tot heden treft men op kaarten de toevoeging 'St.Annalands' nog aan

⁴ De vaak herhaalde bewering dat ook C. Ed. A. Petzold(1815-1891) delen van Clingendael heeft ingericht is onjuist. Wel heeft hij in 1888 een ontwerp gemaakt voor een rosarium en een zeer ingrijpend 'Ontwerp voor voorgestelde Verander ring', waarvan hij aan L.A. Springer vroeg dat verder te begeleiden, maar dat niet is uitgevoerd. (bron: notitie L.A.Springer)

⁵ De oudste dochter van A.N.J.M. van Bienen (uit diens eerste huwelijk), Ida Cornelia M.A.(1863-1913), trouwde in 1881 met Mr Louis Paul M.H.baron Michiels van Verduynen.(1855-1929).

Diens jongste zoon Edgar Frederik M.J.(1885- 1952), tijdens de Tweede Wereldoorlog buitengewoon gezant en gevolmacht minister te Londen, trouwt in 1917 met Henriëtte Elisabeth Jochems (1882-1968), gescheiden van Ernst Louis L. baron Van Tuyl van Serooskerken. De zoon uit haar eerste huwelijk Frederik W.W.Van Tuyll van Serooskerken (1911-1985) neemt, na WO II en tot 1952, zijn intrek in Clingendael met zijn echtgenote Jkvr. Marie H.S. van Tets. Noot: Margriet Mary van Bienen wordt op haar wens op de Pauwenheuvel in Clingendael begraven. In 1958 wordt de kist verplaatst naar het familiegraf in Wassenaar

⁶ Mondelinge overlevering. Bewijs hiervoor is nog niet gevonden, het huisarchief is nog steeds zoek.

⁷ Bij de verkoop van Reigersbergen heeft mevrouw Jochems bedongen dat zij tot haar dood (20 september 1968) op Clingendael mag blijven wonen

Errata:

In de bijdrage van Joost Gieskes 'Geschiedenis van Clingendael in kort bestek' in *Cascade bulletin voor tuinhistorie 2009 (18) nummer 1*, zijn helaas enkele fouten geslopen, te weten:

1. Op pagina 33, laatste regel. 'Begin van een buitenplaats' dit had een kopje moeten zijn.
2. Op pagina 36, daar is in regel 7 v.o. een stuk tekst weggevallen, hier had moeten staan:

'De schaduw van verval valt over Clingendael. In reisverslagen en dergelijke komt Clingendael niet meer voor. Wel wordt noordwestelijk van de tuin een omvangrijk bos op de strandwal aangeplant voor houtwinning, het tegenwoordige Duinbos'.

3. Op pagina 37, laatste regel: hier had een eindnoot moeten worden toegevoegd. In deze noot had moeten staan:

' Er bestaan geen ontwerptekeningen van de Zochers, maar slechts kadastrale kaarten van 1822, 1887 en 1895 waarop vooral de geleidelijke wijzigingen van waterpartijen aardig te volgen zijn. De centrale dubbele bomenrij wordt door beide Zochers gehandhaafd en is tot heden nog te herkennen'.

4. Op pagina 41, in het CV van de auteur: 2000 ipv 200

Deze errata zullen in een volgend bulletin nogmaals worden opgenomen.

Met oprechte excuses aan de auteur Joost Gieskes en de lezers van het bulletin!

Arinda van der Does

eindredacteur Cascade Bulletin voor tuinhistorie

Andere wijzigingen in het komende bulletin:

Najaarsexcursie 3^e of 4^e zaterdag in september